

instrumenten de economische betekenis van de amper gedocumenteerde medische instrumenten misschien onderbelicht gebleven? Het was leuk als er een brief binnenkwam met een bestelling voor een luchtpomp of een toestel om de botsingsverschijnselen te demonstreren, maar zal het niet veel vaker voorgekomen zijn dat er een klant de winkel binnenkwam om te informeren naar de prijs van een klisterspuit of 'een knipje voor die lek gaen'?

K. van Berkel

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

G. J. Johannes, *De lof der aalbessen. Over (Noord-)Nederlandse literatuurtheorie, literatuur en de consequenties van kleinschaligheid 1770-1830* (Nederlandse cultuur in Europese context. Monografieën en studies X. IJkpunt 1800-2; Den Haag: Sdu uitgevers, 1997, xi + 128 blz., f24,90, ISBN 90 12 08516 0).

H. A. Spandaws gedicht 'Lof der aalbessen' ('Edle Bes, gezond en frisch! Heerlijk ooft van Neêrlands hoven, Sieraad van der Burgren disch!'), in de *Vaderlandsche letteroefeningen* van 1810 verschenen, is het uitgangspunt van dit rijpe en stimulerende essay over de opkomst van een nieuwe cultureel-nationale ideologie rond 1800. Johannes concludeert weliswaar wat snel dat in een lofzang op de aalbes voor ons het 'toppunt van onbenulligheid lijkt bereikt' (3). Hij heeft dus nog geen kennis genomen van het beaat gelebber van vinofielen, montignaccers en andere eetfanaten, zomin als hij vertrouwd blijkt met de eng-nationale lyriek over de tweerijige zegge, de hertshoornweegbree of de moeraswaterorchis die *Zuidhollands Landschap* elke drie maanden in mijn brievenbus stopt. Maar als uitgangspunt voor zijn overwegingen is de keus zeker geslaagd. Spandaw was in zijn tijd een gevierd dichter, en het bewuste gedicht gold voor de tijdgenoten als 'zinrijk'. Hoe dat zo? vraagt Johannes zieh af. Vanwaar de aantrekkingskracht van Spandaws poëzie? Was de lof van iets zo simpels en vaderlands als de aalbes misschien een vorm van verzetspoëzie tegen de wuftheid en decadentie van de bezettende macht, de Fransen? Daar is veel voor te zeggen. Onze voorouders waren minder naïef dan wij soms denken en hun dubbele bodems ontgaan ons nogal eens.

Maar Johannes plaatst zijn reflectie al gauw op een hoger plan: hij stelt de literaire stijl en culturele taal aan de orde, en komt uiteindelijk tot de vraag wat zo'n gedicht ons over de kunsttheorie van die tijd en de rol van de literatuur in de samenleving kan vertellen. De aalbessen vormen daarvoor een komisch maar duidelijk opstapje. Ze verwijzen immers naar de eenvoud als kenmerk van het ware. Spandaws gedicht maakte zo'n indruk omdat het een voorlopig eindpunt was van de culturele ontwikkelingen van de achttiende eeuw, en tegelijk het kristallisatiepunt van een aantal openbare discussies die de negentiende eeuw zouden gaan beheersen. De cultus van de eenvoud die uit Spandaws gedicht spreekt verwijst naar het crisisgevoel van de Nederlander uit de Revolutietijd: zijn land was op achterstand geraakt, bleek tergend klein, in alles weinig groots, en zonder toekomstperspectief. Zedelijk verval en 'suffend onvermogen' zijn de termen waarin de Nederlander anno 1800 zijn verontrusting uit. Niet dat het cultureel echt allemaal zo slecht ging, maar Nederland haalde eigenlijk op geen enkel punt meer de Europese top. Hoe kwam dat?

Het onderzoek van de laatste decennia heeft dat doemdenken wel wat genuanceerd, maar Johannes' eigen diagnose strijdt in wezen niet met die van twee eeuwen geleden. Hoe dat niveauverschil met Frankrijk, Engeland, Duitsland dan te verklaren? In plaats van sociaal-

economische en politieke motieven zoekt Johannes het in de culturele infrastructuur: genootschappen, tijdschriften, leesgezelschappen, hoger onderwijs. Zijn centrale stelling is dat met het voortschrijden van de Verlichtingsbeweging die infrastructuur in haar kleinschaligheid een steeds grotere rol ging spelen, en per saldo zowel het hoge gemiddelde en de grote spreiding van de nationale cultuur als het ontbreken van internationale 'toppers' verklaart. Daartoe analyseert hij thematisch een reeks uitspraken van contemporaine auteurs over de eigen cultuur. Het debat over de Nederlandse culturele identiteit krijgt immers in die tijd gestalte — en het werkt tot de dag van heden door. Men zou kunnen zeggen dat de Nederlanders in woord en daad van de nood een deugd maakten. Gebreken werden herduid tot voordelen en winstpunten: de gestage verbreding van de cultuurparticipatie, gezien als ware volksverlichting, werd tegen het 'exclusivisme' van de culturele verdieping geplaatst. Kunst voor allen, eenvoud en brede toegankelijkheid werden de nationale trots van een land dat het 'hooghartig' kosmopolitisme en de als 'brallerig' beschouwde idealen van andere volkeren als onbereikbaar ervoer, en dus verderfelijk vond. De nationale smaak werd gedefinieerd als edel, eenvoudig, bescheiden, egalitair en waarachtig. Geen klasse maar massa.

Met trefzekere pen en groot synthetisch vermogen beschrijft Johannes de discussies en hun inzet, die telkens weer treffen door hun herkenbaarheid. Toch blijft enige twijfel knagen. Is '1800' wel de bakermat van het besef van de grootheid van een kleine natie? Vinden we dezelfde problematiek met dezelfde oplossingen (verbreding versus verdieping, geen idolen of toppen maar cultuurspreiding) al niet enkele eeuwen eerder — summier maar niet mis te verstaan in Erasmus' befaamde lemma 'Auris Batava' bijvoorbeeld? De thematiek verdient dus een volgende *check*: hoe tijdgebonden was eigenlijk '1800', dat toppunt van het besef slachtoffer van de tijd te zijn?

Willem Frijhoff

A. Baggerman, R. Dekker, ed., met medewerking van J. Blaak, *Het dagboek van Otto van Eek (1791-1797)* (Egodocumenten XII; Hilversum: Verloren, 1998, 299 blz., f49,-, ISBN 90 6550 140 1).

In het twaalfde deel van de reeks Egodocumenten van uitgeverij Verloren staat het kinderdagboek van Otto van Eek centraal. Otto Cornelis van Eek (1780-1798) stamde uit een oude Gelderse familie van hoge ambtenaren en regenten. Na de Bataafse Revolutie vertegenwoordigde zijn vader, de gematigde patriot Lambert van Eek, Gelderland in de Nationale Vergadering. De familie woonde 's winters in Den Haag en verbleef 's zomers op het buiten De Ruit bij Delft. Otto schrijft tussen zijn elfde en achttiende jaar in zijn dagboek — dat begint op 3 mei 1791 en eindigt op 20 november 1797 — eerst dagelijks en later met tussenpozen over zijn belevenissen. Van de weinige kinderdagboeken uit ons land die van vóór 1800 stammen, is dat van Otto van Eek verreweg het uitvoerigst. Het dagboek is in zijn geheel opgenomen (23-283) en in een inleiding (7-21) analyseren Baggerman en Dekker de tekst.

Terecht merken Baggerman en Dekker op dat het dagboek nauwelijks enig privé-karakter kent. Het bijhouden van een dagboek was voor Otto een verplichte taak tijdens zijn opvoeding, waaraan hij vaak met tegenzin voldeed. Vermoedelijk lazen zijn ouders, in elk geval zijn moeder, dagelijks Otto's dagboek. Zij hoopten hun zoon daardoor beter te leren kennen en ze zagen er een middel in tot disciplineren. Het dagboek staat dan ook vol van schuldbekekenissen en zelfverwijten, maar ook van goede voornemens. De lezer krijgt tevens een aardige kijk op de wijze waarop achttiende-eeuwse pedagogische principes in praktijk worden gebracht. Zo werden